

І. Є. Ворчакова
orcid.org/0009-0004-4334-1793
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри психології, філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

ГЕНДЕРНЕ КВОТУВАННЯ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕСКРИПТИВНОГО ЧИ СУБСТАНТИВНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА?

Актуальність дослідження. Враховуючи те, що квоти являють собою наймасштабнішу виборчу реформу за останні роки, питання щодо їх розробки, прийняття та реалізації залишаються надзвичайно важливими. Феномен гендерних квот не втрачає своєї наукової актуальності, а навпаки з роками посилюється їх предметна дискурсивність.

В європейських розвинутих країнах впровадження гендерних квот вважається основним інструментом політики гендерної рівності. Дискусійним залишається питання застосування гендерних квот як ознаки демократичної виборчої системи та ролі представництва жінок у вищих органах влади.

Аналіз останніх наукових публікацій. На сьогоднішній день більшість досліджень аналізують проведені виборчі реформи, що включали введення гендерних квот, документуючи форми, які вони приймають, причини їх застосування та варіації їх впливу на абсолютну кількість обраних жінок.

Огляд основних наукових висновків щодо генезису та впливу гендерних квот як інструменту політики, показав, що предметне поле гендерного квотування малодосліджене, виходячи з того, що останнє є новим явищем, яке тільки почало розвиватися. Відтак, відкритими для наукового аналізу залишаються питання ефективності чи неефективності впливу введення гендерних квот на діяльність законодавчих легіслатур, дескриптивна чи субстантивна результативність гендерного представництва в органах влади, ставлення громадськості до виборчих реформ із застосуванням гендерних квот тощо.

Методологічні засади та завдання дослідження. Міждисциплінарний діалог щодо гендерних квот говорить про складність застосування гомогенної методології дослідження. Однак, в цій статті ми будемо виходити з досліджень можливих аспектів політичного представництва жінок – дескриптивного чи субстантивного, що дасть можливість дослідити наслідки застосування гендерних квот через призму змістовного чи символічного жіночого представництва.

Відтак, ми ставимо перед собою завдання зробити корпоративний аналіз наукових аргументацій щодо позитивних і негативних наслідків від директивного регулювання представництва жінок в органах влади та вплив механізму гендерного квотування на діяльність жінок-виборців.

Нашим науковим припущенням може стати те, що запровадження гендерних квот з роками збільшить різноманітність типів обраних жінок, звернеться увага на жіночі питання у процесах формування політики, зміниться суспільне ставлення до жінок і політики і, як наслідок, надихне жінок-виборців на активнішу політичну участь.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що одним з найважливіших кроків для покращення жіночого сегменту в парламенті будь-якої країни є «негативні дії» чи, як їх ще називають, «позитивна дискримінація», яка вживається рядом країн шляхом обов'язкового встановлення гендерних виборчих квот. Саме тому, останнім часом квоти для жінок у політиці швидко поширюються по всьому світі і широко використовуються в багатьох виборчих системах та національних законодавчих органах.

Перша національно-законодавча виборча квота справді була введена в дію в 1991 році в Аргентині, і багато інших країн наслідували цей приклад у 2000-х і навіть у 2010-х роках. У 2021 році вісімдесят п'ять країн на всіх континентах мали законодавчі положення на національному рівні для збільшення представництва жінок на виборних посадах – з яких п'ятдесят сім запровадили квоти та двадцять п'ять зарезервовані місця (Revillard, Tuffy, 2022, с. 4).

Політика інкорпорації гендерних квот в політичну систему країн має три можливі шляхи:

- 1) шлях конституційної реформи, що передбачає резервування місць, які відводять певну кількість посад для жінок серед обраних представників;
- 2) шлях партійної реформи – партійні квоти, спрямовані на збільшення частки жінок серед кандидатів від певної партії;
- 3) шлях правових реформ, де встановлюються законодавчі квоти, які вимагають від партій висувати певну частку жінок серед своїх кандидатів.

Слушним серед науковців є питання доцільності введення гендерних квот. Багато що залежить від національної стратегії і мотивації, яку переслідує будь-яка країна, роблячи виборчу реформу задля досягнення вищезазначеної цілі. Дослідження гендерних квот показують, що у науковій думці існують чотири основні підходи для пояснення їх прийняття: жінки артикулюють свої інтереси і мобілізуються для того, щоб через квоти збільшити представництво жінок в органах влади; політичні еліти самі визнають стратегічні переваги від впровадження квот; квоти відповідають існуючим або новим уявленням про рівність і представництво, що символізує про долання гендерних стереотипів; квоти підтримуються міжнародними нормами та поширюються через транснаціональний обмін.

Впровадження гендерних квот викликало широкі дебати щодо їх застосування та їх реалізація була піддана сумніву вченими та громадськістю. Противники гендерних квот спростовують їхню корисність, припускаючи, що це є примусовим державним втручанням, яке скоріше призведе до символічної відповідності, ніж до осмисленого представлення. Ряд дослідників постулювали, що квоти є просто «міметичною ізоморфною поведінкою» (Atinc, Srivastava, Taneja, 2021).

О. Теплицька, на основі результатів проведеного ґрунтового дослідження жіночого представництва в виборних органах, наводить «аргументи, які підкреслюють, що кількість представників певної групи в парламенті не обов'язково означає врахування інтересів цієї самої групи в самому законодавстві, саме тому ця система не є достатньо ефективною» (Теплицька, 2019, с. 5). Вищезазначена науковиця доводить свою тезу через концепції жіночого представництва в законодавчих органах влади, акцентуючи увагу саме на їх дескриптивних та субстантивних формах. Дескриптивне представництво «означає, що склад представницьких установ повинен відображати склад представлених осіб у важливих сферах життя, а субстантивний полягає в реакції представників на запити тих, кого вони представляють, що потім проявляється в активних діях цих представників» (Теплицька, 2019, с. 5). В зазначеному дослідженні робиться висновок, що зробити перехід від номінального представництва жінок у парламентах до субстантивного доволі тривалий і складний процес.

Існує дискусійна наукова думка про те, що багато країн, які прийняли закони, спрямовані на збільшення представництва жінок у політиці, є виборчими автократіями, які мають різку гендерну нерівність. Деякі вчені стверджують, що «виборчі авторитарні держави прийняли квоти як стратегію для покращення своєї міжнародної демократичної репутації» (Bush, 2021, с. 326). В той же час, ряд інших науковців під час глобальних досліджень довели, що у країнах, що розвиваються, збільшення жінок у державному управлінні призвело до кращого забезпечення суспільними благами, особливо у сфері освіти та охорони здоров'я. Серед інших позитивних наслідків дослідники відзначають покращення інституційної якості завдяки скороченню масштабів корупції і хабарництва посадовими особами, подолання гендерного розриву в освіті, зменшення дитячої смертності та вищі економічні показники» (Щигельська, Потіха, Габрусєва, Чоп, 2021, с. 60).

Незважаючи на різні точки зору та суперечливі висновки, існує сильна пропаганда збільшення представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах влади. Мадридські вчені Фернандаз Д. та Вальєнте С. стверджують, що «квоти – як законодавчі механізми, які зазви-

чай приймаються через ініціативи еліт – стимулюють підтримку більшого представництва жінок. Тривалі дебати щодо квот підвищують обізнаність окремих осіб щодо недостатнього представництва жінок – інформаційний ефект – і, після прийняття, дають чіткий сигнал про те, що постійний гендерний дисбаланс є соціальною проблемою, яку необхідно вирішити – нормативний ефект» (Fernández, Valiente, 2021, с. 351). Емпіричний аналіз, проведений вищезазначеними вченими, підтвердив цей аргумент: громадяни країн із гендерними квотами виявляють сильнішу підтримку збільшення участі жінок у політиці.

Багато дослідників сходяться на тому, що впровадження гендерних квот необхідно починати з місцевого рівня. Однак, такий досвід інкорпорації гендерних квот у виборче законодавство України поки що не дав очікуваних результатів. Виборча кампанія із застосуванням гендерних квот на місцевих виборах в Україні у 2020 році показала, що ситуація з покращенням представництва жінок у владі не набагато змінилася. Навіть, навпаки, моніторинг, проведений Українським Жіночим Фондом показав тенденцію до зменшення представництва жінок у місцевих радах після оголошення результатів виборів. Науковиця В. Ю. Левченко висуває слушні пропозиції щодо того, як покращити ефективність від впровадження вищезазначених інновацій. Зокрема, вона підкреслює, що «є необхідність внесення змін у Виборчий кодекс щодо забезпечення гендерної квоти і після реєстрації списків кандидатів. Важливо також узаконити норму, яка гарантуватиме у разі відкликання заяв з відмови від депутатства, отримання мандату людиною тієї ж статевої належності, що й відмовник. Наявна в галузі гендерної рівності правова база виборчого процесу не передбачає перетворення законодавчої обов'язкової 40% гендерної квоти у виборчих списках партій на реальне представництво жінок у 40% у виборних органах» (Левченко, 2021, с. 79).

Відповідний досвід впровадження гендерних квот ми можемо показати на прикладі Індії, країни, яка має довгу історію гендерної нерівності з укоріненими суспільними нормами та традиційними ієрархіями, які історично обмежували участь жінок у політиці. Незважаючи на те, що гендерна дискримінація поширена в усіх сферах життя, Індія досягла помітних успіхів у сприянні представництву жінок у політиці шляхом запровадження гендерних квот на рівні місцевого самоврядування. В Індії гендерні квоти прийняли форму зарезервованих місць, де половина всіх посад випадковим чином призначається жінкам-кандидатам. У межах цих зарезервованих місць лише жінки мають право брати участь у виборах. Таким чином, переможцями виборчих змагань стають жінки на ці місця. Як зазначають західні дослідники, ці впровадження мають переконливі результати: «жінки-політики наймають більше жінок-активістів партії, ніж їхні колеги-чоловіки. Жіночі партійні активісти, у свою чергу, долучаються до рівноправних інформаційних зусиль, рівномірно спілкуючись як з чоловіками, так і з жінками-виборцями під час виборчих кампаній. Як наслідок, жінки-виборці повідомляють про вищий рівень політичних знань та активнішу участь у політичному процесі. Таким чином, гендерні квоти не лише сприяють входженню жінок у політику, але й наближають жінок-виборців до політичного дискурсу» (Kaur, 2023).

Група українських дослідників (Г. Щигельська, О. Потіха, Н. Габрусєва, Т. Чоп) в ході проведеного дослідження виявили взаємозалежність між квотами, часткою жінок у депутатському корпусі та керівному складі обласних і районних рад. Вони показали, що «представництво жінок на керівних посадах спостерігається у радах, де частка жінок становить більше 40%, і низький рівень представництва у радах, де частка жінок не досягає рівня «критичної маси» і становить менше 30%» (Щигельська, Потіха, Габрусєва, Чоп, 2021, с. 73). На основі цього, вищезазначені науковці зробили висновок, що законодавчі гендерні квоти впливають на збільшення представництва жінок на вищих керівних посадах органів місцевого самоврядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений компаративний аналіз наукових поглядів прибічників та опонентів впровадження гендерних квот показав, що, здебільшого, прихильники в усьому світі припускають, що такі заходи сприятимуть збільшенню різноманітності серед типів обраних жінок, привернуть увагу до проблем жінок у процесах формування політики, змінять гендерну природу публічної сфери та надихнуть жінок-виборців брати більшу політичну участь. У той же час опоненти висловлюють занепокоєння, що квоти полегшать доступ до політичної еліти «некваліфікованих» жінок, приведуть на

посади жінок, які мало зацікавлені в просуванні інтересів жінок, зміцнюють стереотипи про неповноцінність жінок як політичних акторів і стримають звичайних жінок від участі в політичному житті.

Нами була помічена ще одна односторонність в гендерному науковому дискурсі – це реалізація через гендерне квотування субстантивного представництва, яке в першу чергу включає представництво жінками в парламенті саме жіночих інтересів. Акцентуалізація саме на такому функціональному навантаженні може сприяти стереотипному уявленню громадськості, що жінки в політиці здатні вирішувати тільки зазначені завдання.

В перспективі потребують додатково дослідження питання особливостей жіночого політичного представництва у різних країнах. Найголовніше дослідити тенденції та динаміку у часовому розрізі і показати ефективність чи неефективність роботи парламентів після введення гендерних квот. При чому аналізувати необхідно не загальні світові показники, а поділити країни на групи. Тому що дослідження розвинутих індустріальних демократій показують, що зміни в кількості жінок відбуваються в основному лінійним чином, тоді як дослідження Латинської Америки та Африки показали збільшення представництва жінок від помірного до значного, а в країнах Східної Європи та СНД прослідковуються коливання від зменшення до збільшення частки жінок у національних зборах.

Література

- Левченко Ю. В. Гендерні квоти та представленість жінок в органах місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 75-81.
- Теплицька О. Представництво жінками-парламентаріями інтересів жінок в процесі ухвалення антикорупційного законодавства в Україні. *ACRECREVIEW*. 2019. №2. 24 с.
- Щигельська Г., Потіха О., Габрусєва Н., Чоп Т. Гендерні квоти та жіноче представництво на вищих керівних посадах місцевого самоврядування в Україні. *ГРАНИ*. 2021. Том 24. № 7-8. С. 59-76.
- Atinc G., Srivastava S., Taneja S. The impact of gender quotas on corporate boards: a cross-country comparative study. *Journal of Management and Governance*. 2021. №26 (3). URL:<https://www.researchgate.net/publication/350609847> (дата звернення: 20.03.2024).
- Bush S. S., Zetterberg P. Gender Quotas and International Reputation. *American Journal of Political Science*. 2021. Vol. 65, № 2, P. 326-341.
- Fernández J. J., Valiente C. Gender quotas and public demand for increasing women's representation in politics: an analysis of 28 European countries. *European Political Science Review*. 2021. Vol. 13, № 3, P. 351-370.
- Kaur K. P. Breaking Barriers: How Gender Quotas Transform Political Participation. *American Political Science Review*. 2023. November 28. URL: <https://politicalsciencesnow.com/breaking-barriers-how-gender-quotas-transform-political-participation/> (дата звернення: 15.03.2024).
- Revillard A., Tuffy Y., Gender quotas: an interdisciplinary scoping review. *Sciences Po LIEPP Working Paper*. 2022. № 131, 47 p.

References

- Levchenko, Yu. V. (2021). Henderni kvoty ta predstavlenist zhinok v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v umovakh reformy detsentralizatsii [Gender quotas and representation of women in local self-government bodies under the conditions of decentralization reform]. *Aktualni problemy polityky*, 67, 75-81 [in Ukrainian].
- Shchyhelska, H., Potikha, O., Habrusieva, N., Chop, T. (2021). Genderni kvoty ta zhinoche predstavnytstvo na vyshchikh kerivnykh posadakh mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Gender quotas and women's representation in senior management positions of local self-government in Ukraine]. *HRANI*, 7-8, 59-76 [in Ukrainian].
- Teptytska, O. (2019). Predstavnytstvo zhinkamy-parlamentariiamy interesiv zhinok v protsesi ukhvalennia antykoruptsiinoho zakonodavstva v Ukraini. *ACRECREVIEW*, 2 [in Ukrainian].
- Atinc, G., Srivastava, S., Taneja, S. (2021). The impact of gender quotas on corporate boards: a cross-country comparative study. *Journal of Management and Governance*, 26 (3). Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/350609847> [in English].
- Bush, S. S., Zetterberg, P. (2021). Gender Quotas and International Reputation. *American Journal of Political Science*, 65 (2), 326-341 [in English].
- Fernández, J. J., Valiente, C. (2021). Gender quotas and public demand for increasing women's representation in politics: an analysis of 28 European countries. *European Political Science Review*, 13 (3), 351-370 [in English].

Kaur, K. P. (2023). Breaking Barriers: How Gender Quotas Transform Political Participation. *American Political Science Review*. Retrieved from: <https://politicalsciencenow.com/breaking-barriers-how-gender-quotas-transform-political-participation/> [in English].

Revillard, A., Tuffy, Y. (2022). Gender quotas: an interdisciplinary scoping review. *Sciences Po LIEPP Working Paper*, 131, 47 p. [in English].

Анотація

Ворчак І. Є. Гендерне квотування: забезпечення дескриптивного чи субстантивного представництва? – Стаття.

В статті розглядаються особливості паритетного представництва через впровадження гендерного квотування в виборчих процесах. Окреслено, що саме такий механізм став одним із найефективніших способів подолання гендерної нерівності в політичному представництві. Зазначається амбівалентність наукових підходів до визнання «позитивної дискримінації». Піднімається складне питання наслідків застосування виборчої гендерної квоти і, як результат, ефективність представництва жінок в законодавчих органах влади та органах місцевого самоврядування. Найбільша дискурсивність окресленого предметного поля прослідковується в аналізі забезпечення дескриптивного чи субстантивного політичного представництва жінок. Беззаперечним є той факт, що впровадження гендерних квот як одного з важливих механізмів подолання гендерної нерівності в представницьких органах влади, привертає увагу громадськості до жінок-кандидаток. Відповідно, і жінки-виборці поступово долають гендерні стереотипи і хочуть бути включені в активне політичне життя. Формування політики гендерного представництва через гендерне квотування повинно призвести до однієї з інституціоналізованих форм включення жінок в суспільно-політичну діяльність. Водночас, в роботі піднімається питання доцільності впровадження гендерних квот чи як інституційного директивного механізму чи як громадської ініціативної затребуваності. Огляд наукової літератури показав, що здебільшого впровадження гендерних квот позитивно впливає на дієвість політики, однак до деяких виборчих законодавчих систем потрібно внести кореляції задля того, щоб підвищити представленість жінок у виборчих органах. Динамічність квотних виборчих процесів сприяє більш кумулятивному порядку досліджень не тільки на національному, але й на європейському науковому рівні. Проведений науковий аналіз показав, що є потреба в подальшому розвитку міждисциплінарних гендерних квотних досліджень.

Ключові слова: гендерне квотування, виборчий процес, дескриптивне представництво, субстантивне представництво, жінки-виборці.

Summary

Vorchak I. E. Gender quotas: ensuring descriptive or substantive representation? – Article.

The article examines the peculiarities of parity representation through the implementation of gender quotas in electoral processes. It is outlined that this mechanism has become one of the most effective ways to overcome gender inequality in political representation. The ambivalence of scientific approaches to the recognition of "positive discrimination" is noted. The difficult question of the consequences of the application of the electoral gender quota and, as a result, the effectiveness of the representation of women in legislative bodies and local self-government bodies is raised. The greatest discursiveness of the outlined subject field is traced in the analysis of ensuring the descriptive or substantive political representation of women. It is undeniable that the introduction of gender quotas, as one of the important mechanisms for overcoming gender inequality in representative bodies of power, draws the public's attention to female candidates. Accordingly, women voters are gradually overcoming gender stereotypes and want to be included in active political life. The formation of the policy of gender representation through gender quotas should lead to one of the institutionalized forms of inclusion of women in social and political activities. At the same time, the work raises the question of the feasibility of implementing gender quotas either as an institutional directive mechanism or as a public initiative demand. A review of the scientific literature showed that the implementation of gender quotas mostly has a positive effect on the effectiveness of politics, but some electoral legislative systems need to be correlated in order to increase the representation of women in electoral bodies. The dynamism of quota election processes contributes to a more cumulative order of research not only at the national, but also at the European scientific level. The conducted scientific analysis showed that there is a need for further development of interdisciplinary gender quota research.

Key words: gender quota, electoral process, descriptive representation, substantive representation, women voters.